

Sobre el «cristianisme inequívoc» de Joan Maragall

per Ignasi Moreta

L'any 1911, Joan Maragall es va sentir en la necessitat de sortir al pas d'interpretacions errònies del seu pensament religiós. Ho va fer prenent com a interlocutor un personatge femení, presumiblement de certa edat. Parlo, naturalment, de la «Carta a una senyora»:

«Así me he esforzado en persuadir a usted, señora, de que cuando digo que la vida es hermosa no debe usted tomarme por un epicúreo; y de que cuando digo de orientarla hacia su más allá, no debe usted tomarme por un asceta; y de que cuando digo que todo es uno, tampoco debe tomarme por un panteísta. Porque yo solo quiero ser cristiano.»

Aquesta citació –preciosa i valuosíssima– s'ha fet servir més d'un cop per a rebatre qualsevol matisació que hom tracti de fer sobre el cristianisme de Maragall. Què més cal dir sobre el cristianisme maragallià, si l'escriptor mateix ja va sortir al pas d'errònies interpretacions del seu pensament amb aquest claríssim posicionament? Si ens quedem en el «yo solo quiero ser cristiano» ens estalviem, certament, molta feina. La religió en Maragall? Tema resolt!

Però les coses són, ai!, més complexes. Ni la declaració de Maragall és tan unívoca (la filologia, en aquest sentit, ens ajudarà a trobar-hi matisos), ni em sembla lícit projectar aquesta declaració, formulada el mateix any de la mort de Maragall, sobre tota la seva rica i dilatada trajectòria. Comencem amb les aportacions de la filologia. La citació transcrita correspon a la versió publicada del text al «Diario de Barcelona». Conservem, però, el manuscrit original d'aquell

article. I, curiosament, en el manuscrit original la frase citada és més llarga: «Porque yo solo quiero ser cristiano, pero bien cristiano.» La «señora» a qui s'adreçava Maragall també es pensava que era cristiana, i l'escriptor s'adona que ha de marcar distàncies. Té por que el malentenguin si es limita a dir que només vol ser cristià, i per això es creu en la necessitat d'afegir-hi «pero bien cristiano». Perquè hi ha maneres de ser cristià que no considera adequades. Maragall ens fa entrar en el regne del matís, aquest matís que tant sembla molestar alguns. Cristià? Sí, naturalment, cristià, però hi ha un «però»: «pero bien cristiano.» Joan Estruch parlava fa anys dels «catòlics del però»: és a dir, els catòlics del matís. I és que pretendre presentar la religió d'una personalitat intel·lectualment tan rica com la de Maragall amb la simple qualificació de «cristià» em sembla insuficient i reduccionista, i l'escriptor mateix era ben conscient de la necessitat d'afinar l'ús d'aquesta mena d'etiquetes.

És per això que em sembla decebedor l'esment que Ramon Pla i Arxé ha fet darrerament del cèlebre fragment de la «Carta a una senyora» en el seu article «Una biografia intel·lectual de Maragall» («Serra d'Or», núm. 618, juny 2011, pàgs. 505-507), en què recensionava el meu llibre *No et facis posar cendra. Pensament i religió en Joan Maragall* (Fragmenta, Barcelona, 2010). La crítica que Pla i Arxé formula contra les meves tesis, que coincideix en gran manera amb les que m'han plantejat els també amics Josep Maria Jaumà i Pere Maragall, parteix de la constatació del «cristianisme inequívoc» de Maragall, que jo

hauria desdibuixat. Pla i Arxé arriba a dir que, amb el meu llibre, surto de cacera a la recerca de textos que permetin mostrar un Maragall anticlerical i antieclesiàstic, i que això desdibuixa aquest «cristianisme inequívoc» de l'escriptor. Em sembla, però, que aquí hi ha un malentès important: *anticlerical i antieclesiàstic* no vol dir *anticristià*; la identificació de *cristianisme* amb *clericalisme* i *Església* em sembla un error obvi, i, si es parteix d'aquest error, aleshores certament el meu llibre resulta il·legible. Temo, però, que amb aquest error com a punt de partida tot Maragall resulti il·legible. És que no es pot ser inequívocament cristià i, al mateix temps, i potser precisament per això, criticar la pràctica rutinària de tants catòlics, distanciar-se de la jerarquia eclesiàstica i tenir un escàs respecte per determinades formulacions doctrinals?

El terme *inequívoc* que fa servir Pla per a adjectivar el cristianisme de Maragall em sembla poc feliç a l'hora d'explicar el posicionament religiós d'algú tan allunyat d'actituds fèrries i monolítiques, d'algú tan apassionat per la recerca, d'algú que posseïa més preguntes que respostes: quants interrogants en el «Cant espiritual»!, interrogants, no pas afirmacions inequívokes! Tractant-se del pensament de Maragall, tot el que impliqui reduir els interrogants a respostes simples, explicar amb etiquetes desproveïdes de matisos, em sembla inadequat. Per això, tan lluny em sento de la reivindicació del cristianisme de Maragall que formulen Pla i Arxé i altres, com de la reivindicació del paganisme de Maragall que formulava Josep Palau i Fabre (per al qual el cristianisme maragallià

El cadàver de Maragall amortallat amb l'hàbit franciscà.

era mera autodisciplina). Des de visions contraposades, el fet és que tant Palau i Fabre ahir com Pla i Arxé avui semblen partir d'una concepció molt esquemàtica del cristianisme i d'una visió molt reductora de Maragall.

Pla i Arxé formula encara un altre retret al meu llibre: el de deixar al marge «l'anàlisi pròpiament literària» de la poesia de Maragall. I hi afegeix: «No perquè no examini alguns poemes, sinó perquè, quan ho fa, els tracta com a mers símptomes del pensament i de la vida de l'autor. Certament, a vegades, un poema pot aportar alguna dada sobre el pensament de qui l'ha escrit, però no és especialment rigorós estudiar un text literari com una mena de confidència dels tràfecs emocionals i intel·lectuals de l'autor, transvestida de literatura.» Entrem aquí en un debat complex: Com hem de llegir un poema? Hem de definir el poema com «un artefacte verbal autònom la lectura del qual no

ha de ser contaminada per factors biogràfics o epicals»? Quan llegim un poema inserint-lo en l'itinerari intel·lectual de l'autor, estem per això deixant de fer-ne una lectura literària?

El debat entre el poema entès com a monument o entès com a document (la *close reading* contra la lectura contextualitzadora) no el resoldrem amb un parell d'articles encreuats, ni em sembla acceptable donar-lo per resolt (en favor, és clar, de la pròpia línia), perquè no hi ha *una sola* teoria de la literatura consensuada i perquè no està escrit enlloc que les dues posicions siguin incompatibles. Per això, en aquest terreny penso que les desqualificacions («no és especialment rigorós estudiar un text literari com una mena de confidència», diu Pla) no ens ajuden gens. Personalment, i sense negar en absolut l'enorme fecunditat d'altres aproximacions al fet literari, em sembla absolutament legítim –especialment en el marc declarat d'una

«biografia intel·lectual»– sostenir que el poema formalitza preocupacions intel·lectuals de l'autor, i la concessió condescendent que fa Pla («Certament, a vegades, un poema pot aportar alguna dada sobre el pensament de qui l'ha escrit») en el fons ho avala. A més, què és, sinó la formalització de preocupacions intel·lectuals de l'autor, un poema com *El Comte Arnau*? Joan-Lluís Marfany va dir fa molts anys sobre aquest poema maragallià: «No eren tant el personatge i la seva llegenda que l'obsessionaven com alguns problemes metafísics que trobaven adequada expressió a través del tema llegendari.» Certament, el poema permet a Maragall donar «adequada expressió» a «alguns problemes metafísics» «que l'obsessionaven». Sostenir això és ser poc rigorós? Està prohibit detectar en l'obra literària indicis dels problemes metafísics que preocupen l'autor? En nom de què formulem aquesta prohibició?

En relació amb el poema «Dimecres de Cendra», Pla i Arxé m'atribueix el següent: «Moreta identifica el jo del poema amb Maragall i entén el text com un poema "anticlerical i antieclesiàstic". I, potser per això, titula el seu llibre amb un fragment del poema. Des de la meua perspectiva, el tema del poema és la bellesa sensual, jove i tendra de la noia. I és per a expressar-ho que Maragall fa referència a la incompatibilitat d'aquesta bellesa de la noia amb la cerimònia eclesiàstica de la cendra. El recurs és agosarat [...]. Però em sembla excessiu valorar el seu recurs expressiu –perquè es tracta d'un recurs expressiu– com una actitud "anticlerical i antieclesiàstica" i com una invitació a "una vivència desfermada dels sentits".» Deixant de banda la simplificació que fa de la meua anàlisi (tot el meu matisat fil argumental sobre l'enunciador del poema queda reduït per Pla a una identificació entre «el jo del poema amb Maragall», però ja entenc que en una ressenya no hi cap tot), tinc la sensació que Pla i Arxé confon tema i pretext –per dir-ho amb termes cars als carnerians. Diu Pla que el tema de «Dimecres de Cendra» és simplement «la bellesa sensual, jove i tendra de la noia». Només això? La confrontació amb la cerimònia del Dimecres de

Cendra és un mer «recurs» formal al servei d'un tema tan anecdòtic? Crec que la poesia de Maragall ens exigeix una altra mena de lectura: els poemes de Maragall no parteixen d'un mer pretext, sinó d'una convicció, o una idea, o un interrogant, o un sentiment, o una emoció, o una recerca, o una imatge, o una vivència, o una experiència... I, a l'hora de llegir el poema, em sembla legítim parlar d'aquestes motivacions. No veig acceptable pretendre que el pensament d'un escriptor s'expressa només en prosa, i que quan fa poemes es limita a crear «artefactes verbals» per entretenir o entretenir-se. Al contrari: sovint el poema ens parla del pensament de l'autor tant o més que l'article o la carta. Veure això i explicar-ho en comentar un poema implica deixar de fer-ne una lectura literària?

Una nota final. L'any 2003 vaig impartir una conferència sobre Maragall en una aula d'extensió universitària per a la gent gran. A la conferència vaig esmentar la lectura entusiasta que Maragall va fer de Nietzsche. En el col·loqui, dues persones em van interpel·lar sobre aquest nietzschianisme de Maragall, que no veien coherent amb el seu cristianisme. Em vaig esforçar per fer veure a l'auditori que m' escoltava que no hi

havia cap contradicció en això: que el Déu la mort del qual proclama el Zarathustra de Nietzsche és el Déu-concepte dels teòlegs, però no el Déu viu dels cristians, i que, per tant, el nietzschianisme de Maragall (si és que podem parlar d'un «nietzschianisme de Maragall») no es contradia amb el seu profund cristianisme. No vaig convèncer els meus interlocutors. Un d'ells, al final, va preguntar, amb una transparència tan clara com pueril: quan Maragall va morir, ho va fer cristià o nietzschia? Ah!, *mais c'est par là qu'il fallait commencer!*: el que els preocupava era la salvació de l'ànima de Maragall! Vaig mirar de tranquil·litzar aquell bon senyor: sí, sí, no pateixi, Maragall va morir com un bon cristià, envoltat de capellans, confessat i combregat, i dient «amunt, amunt, amunt». Crec que va quedar més tranquil.

Les associacions mentals no sempre són lògiques ni justes. Sé que, en el cas de Ramon Pla i Arxé, l'associació no és justa. I, tanmateix, confesso que cada vegada que veig algú esforçant-se per etiquetar Maragall com a cristià sense voler atendre a gaires matisos, em ve a la ment, instantàniament, el neguit d'aquell bon home a qui preocupava tant la salvació eterna de l'ànima del poeta.

